

Najgore je prošlo. Bar tako osjećamo, bar se tako ovdje govori. Sada se treba dobro utoplići za noć, temperatura se naglo spušta s danjim svjetlom, a ledeni vjetar prašine ulazi u ovo sklonište, prašina je ovdje oduvijek, na tepisima, na pokrivačima, na podiju koji služi kao stol, na kojem nam ostavljaju čaj, kad ga ostavljaju. Ništa ne pomaže ako tražim da mi daju lišće i čajnik s vodom, a ja ću napraviti ostalo. Odgovor je nešto poput ovoga: Na ovom se mjestu ne smije paliti nikakva vatra, a osim toga, uvijek se priprema lonac čaja za sve ljude ovdje.

Nije potrebno dodati ono što je poznato: za sve ljude koji žive ovdje i za one koji dospiju ovamo.

Cijeli dan se kuha, smije se, kune se, katkad plače, šeće naprijed-natrag u malim grupama, ruku pod ruku, žene sa ženama, muškarci s muškarcima, čudno, ali nemam riječi s kojima bih pitala gdje su djeca. Odnosno, kamo su otišla, jer se posljednjih dana ne čuju. Kamo su ih odveli. Dovoljno je znati da je opasno prijeći ogradu i da je ono što se nalazi unutar nje postalo oaza, da tako kažemo, spasa – ta oaza koju je netko stvorio ovdje usred ove svojevrsne pustinje, odnosno, ove suhe i ispucane zemlje. Još se vide komadići palmi koje nisu preživjele pješčane oluje što sve pale i guše i lijepe se za stvari i šatore.

U početku me ljutilo to što moram ostati i čekati bolje dane, čekati da se prašina slegne. Sada samo želim da dugo potraje dok ne zaborave da postojim, počevši od vlasti zemlje u kojoj sam rođena pa sve do Ala. Uvijek sam govorila Alu: rane se ne pokazuju, kada osjetimo da smo ranjeni, povlačimo se, kao što to rade životinje da bi mahnito lizale rane, skrivene, ali na zraku kako bi rana zacijelila. Poslije se može pokazivati ožiljak, čak se mora pokazivati, to je znak opstanka, može poslužiti kao primjer onome tko voli pokazivati rane. Al, čini se, nikada to nije shvatio. A moji prijatelji ovdje počinju shvaćati do te mjere da više ne postavljaju pitanja. Vidim ih u vrijeme obroka ili večernjeg čaja. Mali stručak osoba, raspoloženja, iskustava. Govorimo sve jezike, naše i tuđe, izmiješane, posuđene, prepuštene, izokrenute. Neka tako ostane. I za suočavanje s našim domaćinima. Jedno pitanje ostaje tabu: Kako si dospio ovamo? Sve ostalo može se pripovijedati i pjevati, između nas, naravno.

Zašto ih ne bismo zvali tako, domaćinima, makar samo zbog gesta. Ili zbog očiju koje su mi ranije nalikovale noževima, ali sada ih smatram umilnima, s gustim trepavicama, baršunastima. Nije mi važno što su prodorne, što nam zabranjuju izlazak napolje, ako nas ovdje unutra puštaju da hodamo kamo hoćemo. Zapravo nas ne moraju nadzirati, jer su nam oduzeli sva sredstva komunikacije s vanjskim svijetom. Znaju da nas ne zanima da uđemo u njihove sobičke u zemlji, u njihove muške i ženske odjeljke, odvojene i spojene, jer ni mi ne želimo da nam postavljaju pitanja. Daju nam papir i olovke, debele olovke kakve nisam vidjela od djetinjstva, koje su dragocjene na ovim mjestima. Svi znamo kako je uzaludno pokušavati prijeći crtu pogleda koja podrhtava od prašine, izaći iz ovih ograđenih prostora u kojima se jednako čini da smo i vani i unutra, gdje danju vlada pasja vrućina, a noću kontinentalna hladnoća. Mislim da nam zato svaki sat poslužuju čaj.

Ne znam točno što će raditi s nama, ako uopće nešto žele raditi s nama, ali, govorim uvijek drugima, barem nas ne dehidriraju. Ni oni ne znaju, ali nitko se ne osjeća uhićenim i ne vidim znakove straha ni u Ingridinom smijehu, u kojem uvijek ima prikrivenih namjera, ni u Juanovim igrama riječi, tom našem dežurnom poliglottu

koji jedini uspijeva malo prozboriti s našim domaćinima i tako ih nasmijati, vjerojatno zato što ima loš izgovor, kao i u ostalim jezicima na kojima smo ga čuli kako govori. Juan me podsjeća na Ala. Po načinu kako gleda postrance, nepovjerljivo. Po smijehu kojim pokazuje zube ispod odnjegovanih brkova, kojima kao da nadomješta gubitak kose, ili mu tek služe kao njegovanje stanovitog poštovanja, i koje zatim satima gladi.

Ali Juan nije Al, a ni sati nisu beskrajni. Vrijeme teče bez satova, ali uvijek se mrači s hladnoćom i prašinom. Da bi se uštedjele plinske svjetiljke, valja obaviti cijeli niz poslova: s olovkom, nožem za oštrenje (kojim Juan, pretpostavljam, štuca brkove), s papirom vrlo loše kvalitete, koji kao da želi pretvoriti u akvarel ono što pokušavam napisati bez ispravaka i gumice. Između stranica, ponekad samo između nekoliko redaka, čujem kako me izvana zovu, ne izgovaraju moje ime, ali znam da zovu mene, i ako ne provirim, netko ulazi i uzima mi stvari koje držim na koljenima. Ali ne razumiju jezik kojim pišem, nitko više ne razumije.

Bolje je da izađem. Ne znam zašto, nitko me ne prisiljava. Ne zbog poslušnosti, možda zbog osjećaja odgovornosti, uzajamnosti, osvajanja male slobode oko tijela, poriva stvorenog u novim zajednicama, iako znamo kako su krhke i nestalne.

Kada donesemo vodu, i to u plastičnim posudama, ne u glinenim, plastike ima posvuda, a glina sve više postaje uspomena na rukotvorine, možemo se napokon odmoriti, pisati. Težina vode u plastici je ista, a vrijeme čekanja beskrajno, postoji samo jedan izvor iz kojega teče jedan mlaz – za koliko ljudi? Trebala bi ih početi brojati, odgojena sam u obitelji koja je gajila strast prema statistici. Nema nikakva jamstva da je voda pitka. Ali vremena imamo napretek, čak i za prokuhavanje vode, a zatim čekanje da se ohladi. Prema mojim proračunima trebala bi biti subota.

I to zato jer netko još uvijek improvizira poneko obredno mjesto, više ne u središtu, ako ovdje uopće postoji središte, nego u perifernim zonama, neki četverokut odoka, nekoliko kamena, ljudi donose svoje predmete i ponovno ih odnose i skrivaju. Mislim da smo danas između petka i subote. Završili su obredi koji se izvode petkom, a još nisu počeli oni subotnji. Kao ni oni nedjeljni, ti su mi obredi dobro poznati, ali već sam daleko od djetinjstva, od obitelji u kojoj su ih samo bake i djedovi provodili. Koliko sam puta bila na misi samo da vidim, čujem i omirišem kako je. Baka mi je pričala o misama na latinskom, koje su bile posebno magične jer se nije ništa razumjelo, iako su imali misal na oba jezika. Recitirali su formule i vjerovali da se obraćaju osobi koju su osjećali kao da viri iza vrata. Kasnije, kada se misa počela držati na svakidašnjem jeziku, počela joj je izgledati kao neki Božji posao, uzmi, daj, a odlazak u crkvu sve joj je više nalikovao odlasku na tržnicu. No kasnije je govorila: Ništa protiv crkve, sve protiv religija kada se odvoje od rituala i zauzdaju. Bila je jedna od prvih žena koja je doktorirala teologiju.

Na koliko sam samo misa bila, ja koja sam agnostik, otkad sam pristupila toj stvari.

Ali bila su to druga vremena. U tim godinama života, kada nitko subotom navečer ne ostaje kod kuće, voljela sam lutati sama, bez novca i odredišta, samo s ključem od kuće i osjećajem za orijentaciju, koji sada malo čemu služi. Ili nije tako? Postoji li osjećaj orijentiran prema najprisnijim međuprostorima, prema istraživanju nedvojbenih vrata i krajolika? Sjećam se kako sam osjećala veliko zadovoljstvo gledati unutra kroz osvijetljene prozore, gledati one koji nisu imali što skrivati, obitelji pred sve većim ekranom, marljive glave pognute uz niske svjetiljke ili uz druge ekrane. Sada vidim kako su sve to bile igre u kruženju ulicama koje sam predobro poznavala, igre što ih je poticalo, sada tako mislim, predviđanje velikih i

malih događaja, čak i onih koji su postali vijest koja i nije morala uvijek biti loša. Kao oslobođanje taoca. Ali nismo taoci.

Nikada nisam ostajala kod kuće subotom navečer. Ali rijetko sam odlazila na one profane mise, na one skupove tijelā sa zaglušnom muzikom, s nepodnošljivim grohotom, s počecima rečenica, s bljuvanjem riječi. Bilo mi je dovoljno to doživjeti jednom ili dvaput, a zatim prijeći u sretno stanje zamišljanja svega, ubrzavati sve više vrtanju u mašti, trošenje, starenje, sve ono nevidljivo i sadašnje, nedostatak onoga baroknog osjećaja svijeta koji može zaustaviti sve i pretvoriti u kip svaki lik koji pleše pred zrcalom, stvarnim ili halucinantnim. No sada i ovdje, subotom navečer ništa nam drugo ne preostaje nego raditi što i drugim danima i noćima, lizati rane, čekati da zacijele na noćnoj hladnoći, zahvaljivati na svim mogućim potezima našim domaćinima koji nam dopuštaju da ovdje ostanemo, s iluzijom vanjskosti koje smo zatočnici, jer je dar sve ovo što primamo, čaj, pokrivače, papir i olovku, crtu obzora koju smo slobodni prijeći. Ali mislim da nitko od nas to ne želi. Ili možda govorim samo u svoje ime? Svi smo svjesni opasnosti. Potrebna nam je zaštita od ovih za koje vani govore da nas možda drže kao taoce, da nas kinje i muče, da prijete da će nas strijeljati. Pretpostavljam. Ali mogu samo pretpostavljati jer nemam načina da saznam. Želim li to uopće? Zasad godi zaobilaziti opsesiju čitanja novina i gledanja vijesti na televiziji. Sve to pripada nekom već dalekom vremenu.

Ne znam kada ću izaći odavde.

Ne znam hoću li poželjeti izaći odavde jednog dana. Nije da mi je drago što sam ostala bez svojih stvari. Više ne mislim na fotoaparata, staromodan jer nije digitalan, na komunikacijske uređaje u koje sam upisivala telefonske brojeve, a koje sam također zaboravila. Lou je uvijek govorio da mi zavidi na pamćenju brojeva. Ali Loua ovdje više nema, ne znam je li svojevremeno otišao ili su ga odveli, nedostaje mi tjelesno. Volim što sam se odvojila, ja sam zatražila da se preselim na mjesto na kojemu sada spavam, gdje sređujem stvari, pokušavam shvatiti slike koje me nikada ne napuštaju. Premjestila sam se, da tako kažem, kada sam shvatila da se Juan i Ingrid zbližavaju noću, da žele biti sami, a mene nije ni najmanje zanimalo jesu li zajedno ili nisu, još manje sam primjećivala njihovo šuškanje.

Skrećem. Ali nastaviti ću i dalje skretati dok ne osjetim da sam konačno ostarjela, da puštam da rastu korijeni sijede kose dok mi vlasi obojene u smeđe ne postanu zamršeni vrhovi koje treba odrezati ili rasplesti prstima, dok ne osjetim da se svijet toliko promijenio da više nitko ne želi znati za ljude poput mene, a još manje za ono što neki kažu da sam učinila. Ni Al, ni Lou, ni bilo kakva vlast zemlje gdje sam provela najveći dio vremena. Onda ću se vratiti, ako ću tada još moći uživati u iluziji pokretljivosti s kojom mnogi žive, ako me žene ovdje ne uvuku u svoje običaje, svoj jezik, kuhinju, toplinu, disanje, gušenje.

On n'oublie rien de rien, pjevao je netko. Na sve se priviknemo. I to je opasno, možda opasnije od želje da se izađe odavde.

Sa složenom prostirkom i pokrivačem provodimo sate u hladnoj noći, u blizini poda, sjedeći, ležeći, dok se odmaramo od teških poslova, bar za mene, iako svojom voljom. Sređujemo uspomene koje nemaju logiku, kažem mi, uvijek kažem i mislim mi da bih vjerovala u normalnost svega što se ovdje odvija. A onda postoje intervali u koje skliznem da bih dugo i kružno šetala između privremenih građevina i onih uništenih, bez vremena da se obnovi ma što bilo. I između šatora.

Ali i posve privremena boravišta mogu biti vrlo ugodna. Ako se izuzme hladnoća noći, stari tepisi koje su nam dali umjesto poda i dalje nas povezuju sa zemljom, a istodobno ublažavaju naše korake. Ali ne bih se čudila da nam jednog dana zadaju posao pospremanja, namještanja, nešto što ima veću odgovornost od

donošenja vode. Za razliku od mnogih osoba koje su ovdje manje vremena, nitko se drugi ne žali. Oni koji se žale uglavnom vježbaju glas, čini mi se, jer zapravo znamo da se prema nama još uvijek jako dobro ophode. Ali to nitko od nas ne smije glasno izgovoriti.

Ovdje ima raznih generacija, ja sam vjerojatno među najstarijima, osim Juana, osim Ingrid, ne i Loua, jer ga više nema, osim divljeg suparništva koje kruži po šatorima, a čim sunce zađe potiče ga ona žena sa pjegama, rascijepljenim usnama, sa crvenim i sijedim kovčama i čela kao u lavice. Jadna Ingrid. Trebala je biti samo malo više tješiteljica da bi imala Juana na svom ramenu, što ona besramno pokazuje da želi, tim gore po nju ako to nije naučila u onim godinama kada to možda treba naučiti, jer tko nema to majčinsko u sebi mora steći umijeće direktorice škole, što je daleko teže jer zahtijeva druge instinkte, bolje izoštrene zbog apstrakcije, zbog želje za apstrahiranjem i odvajanjem, više znanja, više posla. Samo majka ili direktorica mogu zadržati muškarca na ramenu, kada se hladnoća spusti na tepihe, a pokrivači ne pokrivaju neudobnost u našim kostima, osim ako se ne prepusti mjesto drugim govorima, budući da je i ovdje tako teško naći piće, a vrlo je sumnjivo ono što izlazi iz ne znam kakvih kućnih kotlova. I za to treba biti budan do onoga sata kada se neke grupe okupljaju i vade skrivena pića. Možda to ne zaslužujem, ali činjenica je da spavam snom pravednika, i tu se ništa ne može. Imam čaj, imam prokuhanu vodu, kruh koji se drži s dva prsta, datulje, meso mi je nepoznato.

Zašto se toliki ljudi vole prisjećati prvih noći, a ne samo onih ljubavnih? Samo ako žele provjeriti, jednom i još jednom i još jednom, da ima trenutaka koji se pamte više nego drugi, i upravo stoga tiših jer takvi moraju biti i pogotovo ostati. Ali zašto se radije ne sjetiti one pješčane oluje, ne noću nego u predvečerje, kada sam morala naučiti Juana kako da se omota u plahtu da mu se grlo ne bi osušilo i oči slijepile, a on se smijao toj prednosti koja nakon mnogih stoljeća, ne nego tisućljeća, govorila sam ja, ne, samo stoljeća, odgovarao je on, dobro, u svakom slučaju nakon cijelih vječnosti tlačenja u kojima su žene učile da bi sada mogle učiti muškarce ono što su naučile iza tolikih paravana, a ja mu na to kažem: Pazi, paravan se na Ingridinom jeziku kaže španjolski zid.

Nisam znao, odgovorio je.

Nosimo li još uvijek u sebi, kako starimo, vrlo živa sva doba koja smo proživjeli, kao i sva doba svijeta, ona koja su do nas doprla preko priča što smo ih morali slušati, kao i preko priča koje smo izabrali za čitanje? Kako se tijekom godina povlačio jedan pisar tih civilizacija koje nisu poznavale (koliko znam, ali ne znam) samoubojstvo, taj slobodni izbor u kojemu se ne želimo prepustiti slomu vitalnih energija, blijeđenju ushićenja? Uzorci ljepote vide se u tragovima, intuiciji, oponašanju, pobuni. Ali ondje gdje ljudi poput Ala nastoje imati posljednju riječ, što uraditi osim pobjeći?

Zajednica, svi se doimaju kao da žele odgovoriti. Ali radije ću dati odgovor kada svi ušute, ili se iscrpe, jer i ovdje unutra osjećam jednu zajednicu epoha i generacija, ljudi, jezika. Kakav je odgovor trebalo dati Juanu tog popodneva? Nije bilo vrata. Krpe koje su nas štitile od pješčanih oluja mogle su se podići u bilo kojem trenutku u tim prazninama koje smo uvjerljivo zvali ulazi i izlazi. Nema privatnosti i tek sada otkrivam kako nas to čini lakšima.

Nisu li nam ostaci tradicionalnog odgoja, sada udaljenog u vremenu, ali još uvijek bliskog u pamćenju, ti koji su nam kasnije donijeli, poput neočekivana poklona, sklonost prema sporosti stvari? Zacijelo je bilo okrutnijih razloga kojih se sada ne želim sjećati. Voda se racionalno troši, ne peremo se svakog dana, a u danima kada se voda samo pije i kuha, tijelo se skuplja, a s njime i svi porivi. Još koji dan i

nedostatak zrcala prisiljava nas na okrutno učenje, da pipamo izbočine lica, gladimo kosu ostacima masnoće koja je pokupljena s mjesta gdje se kuha, ali samo ako smo sigurni da ćemo doći do posuda sa vodom. Ne pitkom, ne prokuhanom.

Preostaje plavet bluze, nel blúuu, una altra fiaba c'è, zaboravila sam kako dalje idu riječi, ali melodija je poput čeznutljivog zavijanja, zaboravila sam i ime pjevačice, ali ne i to da je imala vezu s nekim mafijašem. Oduzima li to čeznutljiv ton zavijanju? Boja bluze će izblijedjeti, ali uvijek će biti nekog ostatka plavoga koji volim na odjeći što je žene posuđuju. One pristaju na bluzu, prihvaćaju plavo jer ima naborane rukave i širinu koja prekriva sve oblike. Da samo znaju kako sam je godinama nosila, iznad koljena, ništa više. Ali ništa se od toga ne događa sada, čak se i ja moram napregnuti da shvatim kako je netko, vrlo mlad ili manje mlad, ili ja gotovo u drugoj inkarnaciji, znatan dio vremena provodio u namještanju svoga lika, u mršavljenju unutar elastične odjeće, u zavodničkom iscertavanju očiju.

Ovdje sve može biti otvoreno jer je sve postalo tabu. Čak i bez vrata, pogotovo bez vrata. Zastor ispred svakog sobička je vizualna prepreka koja pobuđuje želju za prekoračenjem, ali odvraća onaj dio u nama koji se drži za pogled, koji se lijepi za njegove tragove. Radije razmišljam s očima koje privlači boja bluze, čak i izblijedjele, blúuu, sotto un cielo tinto in blú, kao u talijanskoj pjesmi koju je jedna moja rodica po cijele dane slušala s ploča od 45 okretaja, i svi smo se na kraju ne samo priviknuli na to što smo smatrali groznim, nego nam se pjesma počela svidati. Blú. Vrlo tanko platno, ali čvrsto. Što bi rekla teta Gilda, koja je bluzu nosila samo u danima svečanosti i koja mi ju je poklonila kada joj je muž pao s konja i nakon nekoliko tjedana umro, premda su svi očekivali da će se oporaviti, a ona se zavjetovala da će nositi samo crninu koju ima u ormaru, i da će odjeću druge boje podijeliti ženama iz obitelji?

Ispričala sam tu priču Juanu, spomenula sam i glasine koje su pratile tetu. Svi su znali za zavjet, ali kome je upućen, kojem božanstvu? Teta je bila radikalno nereligiozna, studirala je povijest umjetnosti i pomagala nekom daljnjem rođaku u galeriji kod postavljanja izložbi, posluživanja kupaca i prodaji, ali nije imala određeno radno vrijeme. Bila je to srebrnasta i crna duša, uska struka i puna iskustva. Škrta u osmijesima i riječima, ali je svima pružala osjećaj da je puna nježnosti. U galeriji je imala uljanu sliku, portret s dubokim crnim dekolteom i skupljenom kosom, i svi su taj portret povezivali s autoricom. S onom dječjom iskrenošću kroz koju svi prolazimo da bismo se kasnije naučili pretvaranju, ispričala sam joj glasine koje su kružile o njoj i kojih se već naslušala. Ona je to iskoristila da me nauči nekim stvarima, vjerojatno prvima koje sam naučila, o tome kako eros prolazi kroz mnoge trenutke, koji nisu seks, kako bliskost može postati energija bez riječi, koja za sobom ostavlja razjašnjeno pitanje treba li biti seksa. Kako je to gusto tkanje, opna koja nas obuhvaća, ali puca kada se bliskost počne gušiti. Više se ne sjećam riječi koje je upotrijebila, ni kako sam zapamtila što mi je rekla, a to mi sada pamćenje vraća okrnjeno, ali još uvijek puno onoga uzbuđenja, onih vitalnih i neposrednih stvari.

Morala sam Juanu ispričati tu priču, kao i ostale. I zato što se moramo zabaviti s pričama, jer ne znamo kada ćemo odavde izaći. I zato što je Juan ovdje, dok je Lou već napustio pozornicu. K vragu sve Ingrid na svijetu.

Naši zaštitnici, koju bi drugu riječ mogla upotrijebiti? Ne sprečavaju nas da odemo, ali način na koji nas odvraćaju da krenemo jedinom cestom koja odavde vodi, navodi nas na pomisao da se s onu strane nalaze grozne i skorašnje slike. Okruženi smo nesigurnošću u krugu od nekoliko tisuća kilometara pijeska i prašine, ne računajući planine na istoku i naoružane skupine, što nas sve čeka prije no što bismo došli do bilo koje najbliže luke – tako mislim, ali sve je to na koncu samo

pretpostavka koja se oslanja na sjećanje o kartama nad kojima sam kao dijete gubila sate i sate, nad mrljama reljefa, pustinja i mora, obrisa obala koje sam ponavljala kao da su kemijske formule, ili ih promatrala kao apstraktne slike.

Mora ostati ovdje, rekao je Juan neki dan, ali mogla sam to i ja reći, to je prilika da se pokopaju stvari iz prošlosti kao što je opsjednutost žurbom, satnicama, rokovnicima, programima. Riječi koje Ingrid nikada ne bi mogla izgovoriti jer je ona sva jedan rokovnik, program. I kako to nisam ja rekla, kao što sam željela, sjećam se da sam mu odgovorila da sada živimo u posve udobnom rješenju svih dilema koje bi se pojavile kada bismo htjeli upravljati slobodom putem rokovnika i programa. U tom je trenutku Ingrid navratila da upita hoćemo li čaj, i izašla uvjerena da se njoj smijemo. Kao da ne postoje veći razlozi za smijeh, za strah. Jdna Ingrid, mora otkrivati šatore koji bi joj mogli dati posljednju iluziju sigurnosti.

U svakom slučaju i nas skupo stoji kopanje po prijašnjim životima, žurba, satnice, rokovnici, programi, dvoumljenje s kime poći na večeru, s prijateljem zbog prisnih razloga ili kolegom zbog prikladnih razloga, sama s neugodnim sjećanjima, ili s potencijalnim ljubavnikom jer nije dobro prestati uvježbavati kandže, ili s novom mogućnošću izvan svih proračuna, sa stranicom koju tek treba ispisati. Ovdje su sva sjećanja postala ugodna samo zato što su daleka, ma koliko boljela. Ograđenost u kojoj ovdje živimo, iako nas u to neprestano razuvjeravaju, a i ja sam, ili neki dio mene, također uvjerena da tomu nije tako, ta ograđenost pretvara sve u neku opsjenu koja se lista poput bilježnica što smo ih u djetinjstvu još ispisivali rukom, a morali smo ih redovito ispisivati prateći nastavu. Kada je učiteljica jednom neočekivano kupila bilježnice da ih pregleda, otkrilo se da nisam obavila nevjerojatan broj sitnih zadataka (napraviti što? pitao je Al) i da ih moram sve nadoknaditi i to dvostruko više. Bila je to jedna od malobrojnih epizoda u životu kada sam slušajući tu presudu plakala, i to pred cijelim razredom,.

Težina stvari može se uvijek preraspodijeliti, a što bi rekao moj bivši direktor s posla da mora nositi vodu, prokuhivati je, kuhati čaj i peći kruh? Bi li mogao pokazati zahvalnost u svim tim neznatnim prilikama za služenje zbog sigurnosti da će tako preživjeti? Nitko ne zna, tko zna kako se dječje šale koje smo svi mi prošli mogu kasnije, u ovakvim situacijama vratiti, ako ni zbog čega a ono da nam pokažu kako nam instinkt za prilagodbu diktira svaki pokret u nepoznatom i neprijateljskom okruženju? Kada se počnemo prilagođivati, gotovo se uvijek pojavi nešto nepredviđeno, ma kako beznačajno bilo, što nas primora da promijenimo taktiku, da se ponašamo kao da imamo neki paravan u sebi koji odmah uključuje usporavanje, uhođenje, pretvaranje. Španjolski zid. Nije teško, nije nimalo teško u bilo kojem trenutku poći od onoga it's great to be alive, od jednoga gracias a la vida, čak i s malo vode, čak i bez zrcala, čak i s plavom bluzom izbljelijelom od sunca, čak i s kosom koja gubi boju.

Prije dva dana, bolje rečeno, prije dvije noći, zatražila sam da mi posude burnus za izlazak. Tražiti burnus već je značilo zatražiti dopuštenje, kao što u mojoj zemlji netko kaže da ide kupiti cigarete osobi koja je ljubomorna i s kojom dijeli prostore i vrijeme, a koja nastoji sve nadzirati, s ugovorom ili bez njega. Koliko sam puta zavidjela svima onima koji su sklopili ugovore, paktove, onima priviknutima, taocima kronometra, pogotovo u vrijeme ljetnih ili zimskih solsticija, velikih putovanja i plemenskih svečanosti. Zaboravila sam da sam i ja sklopila ugovor i odbacila hipoteku slobode da bih ublažila buduće bolesti, da bih imala društvo za buduća starenja. Na kraju bih se smijala toj situaciji više nego da sam supruga, izvana silno ljubavnička, a unutra kapajući male doze otrova, ubode, kao osveta sporoga

disanja prema lovini koja ne može pobjeći, čak ni da se vrati, osveta zbog sati provedenih u napuštenosti, zbog slika u koje ona tijekom tolikih godina nije ušla.

Uvijek trčiš za prividom, prigovarao mi je Al. A ti, odvrćala sam istoga časa, vidi samo tko to kaže.

Ali Juan me je upozorio: priprema se nešto što će sve nas pogoditi i zato već sada moramo biti na oprezu. A što bismo drugo i mogli raditi ako ne upravo to, biti pozorni a da ne znamo zbog čega, kao domaća mačka koja se odjednom nađe napuštena na ulici, i nema drugog izbora nego još više naoštriti kandže, instinkte. Dosad smo strahove ublažavali šalama za koje smo zamišljali da se odvijaju na nekom drevnom dvoru, gdje su se iza lepeza, ljubaznosti i naklona, slatkim glasom izgovarale najokrutnije rečenice. Da ne govorimo o opasnosti prevelikog približavanja nekom zastoru na vratima u hodnicima palače, gotovo uvijek slabo osvijetljenima i slabo zagrijanima.

Ali ovdje su zastori na vratima uobičajeniji nego zidovi, ne računajući na burnus koji koristim češće otkad sam shvatila da su mi žene zahvalne kada se njime ogrnem, a muškarci me ostavljaju na miru. Jadna Ingrid, još je jednom pokazala svoj nikakav smisao za humor, pa čak opasnost kojom se izlaže kao ideološka pobornica bez smisla za igru. Ili još bolje, borbenost neprestano guta i bljuje jedinu moguću igru i ona postaje neprepoznatljiva, jer je izgubila svoju lakoću nakrcavši se ideologijom koja sve sravnjuje pred sobom, izvikujući glasno protiv gorkih tlačenja na tolikim meridijanima i u tolikim klimama, miješajući koktel ženskih tijela u sociološkom laboratoriju, bez da kuša – pretpostavljam – slatkoću te potlačenosti, njezine klopke. Što joj poslije vrijedi računati, pod kliničkim pogledom, tko i dalje pati i zbog čega. Prije no što Juan otvori usta, ja bih ga pokušala odvući daleko od njegovih vlastitih rečenica prema vrlo zemaljskim stvarima, kao što je biranje manje napuknute posude za vodu, moljakanje brašna, jer, golema li osvajanja, žene su nam dopustile da vidimo kako se pravi kruh, kao znak da se možemo prihvatiti tog jednostavnog pripremanja, i koristiti pećnicu, još toplu, kada one završe. Alternativa je, govorio joj je Juan u šali, ali ona je sve shvaćala ozbiljno, vratiti se prokuhavanju vode i čekati.

Na koncu nije stigla nikakva prašnjava ni pješćana oluja, nitko nepoznat nije ušao ovamo, ali Juan me je došao obavijestiti da je nestao jedan važan predmet i da sumnjaju na nas. Konkretno, na mene.

O kojem se predmetu radi, zašto sumnjaju na nekoga za koga se na kilometre vidi da u ovom trenutku želi samo mir i spokoj, odgovorila sam mu, s tim da mu još nisam ispričala dublje razloge koji su me doveli ovamo. Uvijek se vraćamo na mjesto zločina, zar ne, pogotovo na mjesta na kojima mislimo da ćemo time nešto ispraviti. Ali moglo se raditi o bilo kakvom predmetu, o nečemu sasvim bezazlenom, inače bezvrijednom. Ovdje tjedni list koji stigne izvana i u koji je zamotano povrće, može stvoriti neki novi smisao. Koliko smo godina pjevali *Who wants yesterday's papers*, još prije no što su počele sve sage o recikliranju, o ugrožavanju klima. Ovdje se ništa ne reciklira. Koristi se bez da se troši. Ili ne postoji, osim u sjećanju onoga tko dolazi izvana. Udiše se prašina koju imamo.

Sada sve manje zbog opasnosti za koje kažu da su u porastu, ali prije, kada bi netko dolazio izvana, donosio bi te listove i ostavljao ih ovdje da ih pregledaju svi koji su razumjeli taj jezik, a mi, koji smo bili izvan toga, morali smo prilaziti Juanu da nam potajice šapne sadržaj na uho. Ili neki oštar instrument, oruđe, ne oružje. Ili neku zalihu specijalne hrane, koju je unaprijed pripremio netko tko zna da se bliži neka svečanost zajednice. Novac nije imao vrijednost. Kao ni tehnološki otpaci.

Ali stvari se mijenjaju. Nepovjerenje je poraslo, žele znati sve o svakome od nas, misle da svatko od nas iza sebe ima cijeli niz priča koje skriva. Jadni Juan, opet njemu postavljaju pitanja i on mora reći da ne zna, da mu nitko nije ništa rekao, da jedino želimo, po onome malo što bi nam svatko od nas kazao, ostati ovdje dok se ne razjasni neka situacija koju on može samo naslutiti po onome malo što mu je svatko od nas kazao. Bila je to provjera za Ingrid koja je pokušavala ući s pladnjem na kojemu se nalazio čaj, ali se zapetljala u improviziranom zastoru. Kada je Juan zašutio u autocenzuri i počeo ustajati s poda, na kojemu je sjedio sa mnom, da bi joj pomogao, izletjelo mi je da nažalost nitko nije tako moćan i zao kako bi to htio, možda zato što mu nedostaje šest ruku božice Kali, koje bi u toj situaciji dobro došle, a bile bi vrlo korisne i za držanje koktela, tanjura, čaša, pribora za jelo i za geste ljubaznosti. Unatoč pomoći, Ingrid je prolila čaj po tepihu, a ja sam predložila da podijelimo to što je preostalo u čajniku, nećemo valjda zaoštravati odnose zbog prolijevanja, nisam rekla uzaludnoga, ali sam mislila. Ta je riječ zvučala kao obilje za koje nam se sada čini kao da je iz druge galaktike. Ali bilo je dovoljno da Ingrid prasne u smijeh, što je bilo čudno za njezino uobičajeno ponašanje, rezervirano i suho.

U stanju si čuvati mnoge tajne, ali zapravo vrlo malo znaš o ovim ljudima, reče mi na njemačkom, jedinom jeziku koji Juan gotovo nije razumio, a za koji sam ja odavno rekla da ću ga brzo naučiti. Kako znaš da nemaju pristup do podzemnih izvora, u dragocene rudnike, tamo u planinama, a da ne govorimo o onom arheološkom lokalitetu, o Gebraelu?

Odjednom mi se učinilo da je Ingrid, potaknuta natjecateljskim duhom, postala pametnija. Pokušavala me je nadvladati u smijehu. Kako da ne. Nisam mogla, nisam joj željela odgovoriti istim sarkazmom, niti argumentom koji bi bio maskiran u ozbiljnost. Sve ono što je Ingrid mogla dati, morala je dati u korzetu svoje ideologije koji nikada nije mogla svući.

Imaš pravo, ne znam. Ali ako nam ne žele reći, neka zadrže svoje razloge, ne misliš li? Dotad je bolje da igramo njihovu igru. Nije li nam to najbolje?

Činjenica je da dolaze ljudi izvana.

Ako je tako, to samo može biti televizijska ekipa, s vlastitim generatorima i antenama. Spremi se da prodaš svoju priču u obliku koji se može najlakše prilagoditi nizu epizoda, tako se zarađuje novac.

Juan nam je naredio da zašutimo. U tolikim danima, obilježenima tolikim noćima punih prijetnje što je visjela u zraku, nešto se oslobađalo kada smo čuli jasnu naredbu na razumljivom jeziku. Ovaj put Ingrid je shvatila ton, premda ne i zvukove jezika koji nije razumjela.

On ima pravo. Zašto se svađamo kada bismo trebali biti na istoj strani, sklopiti, u najmanju ruku, jedan savez?

Nemoguće s tobom, ponovno će Ingrid.

Nije joj tako loše kako se čini kada se i dalje može duriti, pomislila sam. Ali osjetila sam neko sudioništvo s njom, po prvi put.

Izašla sam da vidim je li istina što je Ingrid govorila za vodu. Ali ne baš samo zbog toga, ionako nisam imala načina da to provjerim. Prići planinama na vlastitim nogama, iako su moje sposobnosti kretanja bile očuvane, za razliku od Juanova koljena s prijevremenim artritisom, to je značilo dva dana i jednu noć putovanja. Znala sam to zbog puta koji me je odveo prema onim stanicama. Kada sam prolazila pokraj planina, nisam vidjela nikakav znak podzemnih izvora, samo neko jako mlado stanovništvo koje se, činilo se, spremalo otići negdje drugdje, nijednog starca pred otvorenim ulazom ciglenih kuća, nijedne starice koja viri kroz rupu prozora, iza glinene posude umjesto zavjese.

Moj zastor, taj već otrcani i bezbojni pokrivač, jedina je raskoš koju imam, pored plave bluze. Ostalo moram zaraditi sitnim vještinama ruku koje sam naučila u kući bake i djeda, daleko od mora, daleko od nesvjesne zamjene bilo kojeg potrganog predmeta, koji je postao beskoristan. Nije bilo moguće izaći odande, bilo je bolje vratiti se u bazu i ostati na poznatom terenu, pomiriti se s ljudima koji dijele istu sudbinu, premda zbog različitih razloga.

Predah u borbi, gospodo i naročito gospođe. Popit ćemo čaj koji je preostao.

Juan i njegova pričljivost, svakodnevno poticana na jezicima koje mora govoriti. Imao je pravo, moramo učiniti sve da ne uzbudimo duhove, da ne trošimo snage koje su nam potrebne za male neugodnosti, za strahovanje pred olujama za koje smo naslućivali da se približavaju. Sada je Ingrid raspravljala s veteranom stranaca, i u njemu sam prepoznala Loua, plave oči na namrštenom čelu spram plavih očiju, njezin metalni glas koji brani načela, ondje beskorisna, sukobljen s drugim, umornim glasom, napuklim, ali smirenim, stisnuta šaka spram šake koja je crtala. Lou nikada nije prosljeđivao dalje bez svog malog bloka koji stane u džep, ali i njemu su već ponestali bijeli listovi.

Sjeli smo nas četvero, Lou se vratio, nagoni sam pokušala namjestiti zastor koji se mogao pričvrstiti samo na jednoj strani te nadstrešnice koju sam nazivala svojim šatorom. S donje razine, gdje smo sada sjedili nakon što smo podijelili ostatak čaja iz čajnika, taj komad izbljedjela platna ostavljao mi je dojam čiste iluzije, iluzije privatnosti, odvojenosti, zvukova, prašine.

Prisjećajući se što se nakon toga dogodilo, kako su zvukovi postali glasniji i žustriji, kako je palo ono što je preostalo od zastora iako sam ga bila namjestila, kako nisu samo prodrli zvukovi nego je unutra nahrupio cijeli val ljudi gazeći čajnike, dobro je što nisu bili naši nego od zajednice, ne mogu prestati misliti kako sam još jednom imala sreće. Taj put je Ingrid počela glasno vikati, miješajući jezike i uvrede. Odveli su je daleko.

Već sam odavno izgubila pojam, tjelesni osjećaj grijeha koji obično stegne dijafragmu, pa se nisam prekoravala zbog zadovoljstva što sam ga osjetila jer nisu odveli Juana ili Loua. Barem ne ovaj put. Noću više nema svjetla, papir polako nestaje, ostalo je još samo pet mršavih listova za pisanje ne znam čega, a još sam do ovoga trenutka imala osjećaj, ili čak bila sigurna, da je moguće beskrajno kružiti oko tolikih neizrecivih stvari.

Kako poslagati prioritete, kako napraviti odabir riječi a da još uvijek ima mjesta za izricanje određenog broja stvari. Upravo u ovakvim trenucima potreba za pročišćavanjem potiskuje se zbog razmatranja koja se javljaju kao prioriteta i upravljaju nam rukom. Nekada davno učili smo birati, pogotovo ako smo rano izgubili pupčane veze, ako smo shvatili da su nam roditelji u drugoj galaktici, i da se samo povremeno približe našem planetu. Takve sklonosti biranju teže je protegnuti na studije, posao, ljubavi. Suočavanje sa stranim ljudima, koje odmah prepoznamo kao strane ljude, manje je bolno prihvatiti s gluhim opozicijama, ili s razbuktavanjem sukoba s onima koji bi trebali biti na našoj strani. (Pišem, ne brišem, iako zvuči zastarjelo: biti na našoj strani barikada. Ali trošim papir.)

Što sada činiti? Odavno sam izgubila pojam o tome kako je živjeti u gradu, upravljati obavezama i satnicama, slobodama i hirovima, stvarnim i prijetvornim potrebama. Putovanje na drugo mjesto, na koje smo krenuli Al i ja, ostavljajući druge za sobom, već je bilo putovanje za koje smo znali da možda neće biti povratka. Ništa ne znam o Alu, ali mislim da se vratio svojoj kolotečini. U jednu ruku nije bilo potrebe za kritiziranjem, osim jednog glupog osjećaja što ga diktiraju pravila časti za

koja ne znam hoće li se ikad ukinuti. Prijetili su nam, on je oklijevao, ja ne. Ja sam ga imobilizirala i zbog toga smo ostali živi. Nisam se okrenula da vidim da li se još uvijek miče, za ruku sam odande odvušla Ala i tješila se da će ga netko pronaći i izliječiti.

Voljela bih da mogu plakati kao što sam vidjela da plaču muškarci poput Ala, u želji da se vrati ženi i kćeri, za koje nije znao gdje se nalaze. Ipak je to mozak, duša koja može osjetiti žaljenje za djetetom, voljenim ili zlostavljanim, koje je išlo u školu, gajilo nade i izgradilo očekivanja kod nekih drugih. Osim te apstrakcije univerzalnog žaljenja, gotovo da nema ničeg zajedničkog s neznancem koji u nas uperi vatreno oružje, a netko ima i sreće da njime dobije snažan udarac u potiljak. Trebalo se još uvjeriti da nas nitko više neće pratiti, prepoznati, gnjaviti. Al nikada nije bio sposoban ubijati kokoši, što i nije najgore. Gore je ne znati se obraniti.

Ne žalim Ingrid, koja je toliko puta pokazala ljubomoru i srdžbu, tako neprilične osjećaje kakvi su bili i oni trenuci u kojima je pokušavala pridobiti žensku solidarnost, kao da sam ikad znala što je to, kao da sam imala volje od nje tražiti da mi objasni. I Ingrid je bila dijete, a sada kao da je zaustavljena u svome starenju. Ili to možda pjege prikrivaju bore, te pjege koje mi zatvaraju usta?

Gdje li je sada Juan, kojega su također odveli odavde pod izlikom da će mu pružiti bolju njegu, nakon što sam mu ja pružila prvu pomoć, razderala pokrivač u trake da mu povežem ruku (kako bih poštedjela plavu bluzu, sve što mi je sada preostalo)? Odnose nam tijela poznatih ljudi, prisnih i stranih. Isključeni smo iz Povijesti. Sama s Louom, prvi put u životu osjećam strah, ali možda se samo radi o strahu od straha. Pokušavam pjevati, nasumce sastavljati note, na muci što se više ne mogu sjetiti melodija koje sam kao dijete pjevala na zabavama, ni onih koje sam izmišljala hodajući do škole, ni onih kojih sam se prisjećala sljedećeg dana.

Živi smo, silovito, Lou. Ne dopuštamo da nas svlada ova tuga koja paralizira više od straha. Nisam stigla reći. Napravi mi gnijezdo od ruku i šaka, i osjetit ću golemo iskušenje da se naslonim i da napokon pokušam živjeti, a da ne moram pričati priču koju nam neprestano krađu. Nismo li ovdje usred ničega, zar ne? Napokon uspijevam izreći. Zamisli da smo na nekoj zabavi. Ingrid je otišla udahnuti zrak, Juan se porezao otvarajući bocu piva, otišao je u kupaonicu po flaster ili zavoj, ne znam što se može naći na mjestima koja nisu naša, kada ni sami ne znamo što godinama skladištimo, a to će tek naši nasljednici razmotati, raspreniti, razdvojiti. Nemam nasljednike. Sve je vrlo prozaično, kao što se vidi.

Treba samo strahovati od straha, rekao je netko. Čak i za to, pogotovo protiv toga, ima čudesnih droga. Ali dovoljno mi je gledati kako ih drugi uzimaju, promatrati učinke da bih malo sudjelovala u toj kemijskoj euforiji koju gotovo uvijek potpomažu brojni kratkoročni projekti, i tako se svijet okreće na četiri kotača dok motori ne stanu zbog pomanjkanja goriva. Gdje smo pogriješili, Lou? Ali Lou me samo nastoji umiriti prstima po kosi, kao da je nesposoban dati mi neku jaču drogu, a pogotovo nije u stanju ponuditi mi je kako bih osjetila vrhunsko zadovoljstvo smjesta je odbivši. Ovdje nitko ne igrati tu igru sa mnom, našu najdražu igru, zar ne Al, ma gdje bio.

Lou je zaspao. Pokušavam se odlijepiti od njegova ramena da vidim što se događa vani, zbog čega je sve tako mirno, bez daška povjetarca, bez ikakvih zvukova osim promuklih pjesama čuvara na prilaznoj cesti, u ovoj noći koja je postala tako vedra.

Sve je bila noćna mora. Lako nas je moguće zamisliti u scenariju neke zabave, neki su otišli na spavanje nakon što su pretjerali u piću, nije bilo razloga za to, jer nitko se ne zanima za nas, nijedna televizijska postaja, radio, nijedne novine. Nalazimo se ovdje kao bogata metropola u mjesecu kolovozu, svi su se razbjegli put

svojih vizija raja, a drugima se prepuštaju koprcanju u svom malom paklu da bi mogli, uz dobru savjest, policijski braniti te iste rajeve, okružiti ih bodljikavom žicom i sigurnosnim kamerama. S ove strane svega toga, svatko od nas može hodati cestom bez da smo posve sigurni kamo vodi. Nemam volje da pokušam, premda sam uvjerena da bih s onu stranu planina mogla naći nekoga tko govori nekim razumljivim jezikom.

Još sam oklijevala dok je Lou spavao. Često nam je potrebna neka izvanjska svijest, a ova je bila topla, smirena, s pogledom koji ga je pretvarao u još jednog rođaka ovdje, uskog i gipkog tijela, tako različitog od Juanovoga. Dominikanac je teško koračao, ali je pjevao svojim glasom. U svojoj prokrvljenoj debljini bio je prozračniji od mršavog štapa, koji mu je kod svakog sporog koraka ostavljao trag suhoga znoja.

Tek mnogo kasnije saznala sam da je bio neizlječivo bolestan, ali kod njega je to uzrokovalo tek neznatne promjene u ponašanju. (Voljela bih da ga je Al upoznao, a Lou bi ga izliječio od njegovih strahova, od njegovih hipohondrija.)

Nebo je postalo gusto zatočeništvo, s točkama koje se osjećaju kako trepere, čak i tako hladne. Prije koliko godina? Jednom nas je neki Alov prijatelj pilot pozvao da sjednemo s njim u kabinu, muškarci su razgovarali o nogometu i ženama kao da ja ne postojim, i tada sam primijetila kako taj milijunski grad izgleda kao da je usmjeren samo prema jednoj osvijetljenoj pisti sa svjetlima u nizu. Pomalo kao sada kada pokušavam izaći iz šatora i svih noćnih mora, da prođem kroz posljednji zastor i pred sobom ugledam samo jednu cestu koja me, čini se, samo želi odvući u daljinu, ako uspijem pješice prijeći taj posljednji put, najduži put. Do Gabriela?

S portugalskoga prevela Tanja Tarbuk